

ΚΕΦΑΛΑΙΟ II

Ιστορία των πηγών της Κάρλας

Οι διαθέσιμες πηγές για την ιστορία της Κάρλας, από την πρώιμη αρχαιότητα έως την αποξήρανσή της, λειτουργούν –καθώς και κάθε άλλη πηγή για το όποιο φυσικό στοιχείο– ως διάσπαρτα, μέσα στο χρόνο, κάτοπτρα, αντανakλώντα την εκάστοτε μορφή της σχέσης του ανθρώπου με την πανάρχαια αυτή υδάτινη πηγή, όπως αυτή η σχέση διαμορφώθηκε και τροποποιήθηκε διαχρονικά. Θα αναφερθούμε συνοπτικά σε τρεις από τις κύριες μορφές αυτής της σχέσης μέσα από τις αντίστοιχες πηγές που τις εξέφρασαν στην πορεία της πολιτιστικής μας παράδοσης.

- Στην αλληγορική αφήγηση των αρχαίων κειμένων.
- Σε νεότερα περιηγητικά και γεωγραφικά κείμενα.
- Σε σύγχρονα έργα ερευνητικά και δη τεχνο-επιστημονικού χαρακτήρα.

ι. Βοιδηίδος ανυποταξία

Από τους προκλασικούς χρόνους ως το τέλος της αρχαίας εποχής η κύρια πηγή αφήγησης της ιστορίας της λίμνης Βοιδηίδος έχει χαρακτήρα κατά βάση ποιητικό, διδακτικό. Στην τοπική διάλεκτο εν πρώτοις το όνομα Βοιδηίς εσήμαινε: ότι η λίμνη ανήκε στη Φοίδη.¹ Στη Φωτοδόλο θυγατέρα του Ουρανού και της Γαίας που κατείχε, κατά μία παράδοση, το Μαντείο των Δελφών πριν από τον Φοῖβο.

Από τα *Ορφικά* και τον Όμηρο ως τους Λατίνους συγγραφείς και τα εν γένει έργα των πρώτων χριστιανικών αιώνων η λίμνη αναφέρεται ανελλιπώς. Οι συγγραφείς κάνουν αθάνατη τη Βοιδηίδα εξυμνώντας τις ιδιότητές της, την ταυτότητα της περιοχής στην οποία ανήκει, την ιστορία της λιμναίας προστάτιδος καθώς και των άλλων ηρώων που έχουν σχέση με την πηγή. Οι Ορφικοί, οι οποίοι δίδουν ιδιαίτερη πάντα σημασία στη σχέση υδάτινων πηγών –λιμνών και ποταμών– με τους ήρωες του κύκλου της αργοναυτικής εκ-

1. Βλέπε, αναλυτικότερα, Κ. Κερένυι (1996, σ. 141). Η θεά λεγόταν και Βριμώ σε ταύτιση με την Περσεφόνη. Βλ., γενικότερα, Paulys (1897).

στρατείας, συνδέουν τη λίμνη Βοιθηίδα με την εκστρατεία αυτή μέσω του Ευρυδάμαντος.² Στο ίδιο έργο υπαινικτικά δίδεται το σύνολο των βασικότερων αρχέγονων, μυθολογικών γεγονότων της γύρω περιοχής της λίμνης: ο αγώνας των Λαπιθών, των Κενταύρων και –το σπουδαιότερο– υπαινικτικά επίσης δίδεται η τελευταία διδακτική φάση του όλου μύθου της προστάτιδος της Βοιθηίδας, ήτοι η εικόνα τού, διωγμένου από τον Όλυμπο, Φοίβου και υπηρέτη στα κοπάδια του βασιλιά των Φερών Άδμητου.

Ήρωες από την περιοχή της λίμνης θα λάβουν μέρος στον Τρωικό πόλεμο και ο Όμηρος θα συνδέσει αυτή τη συμμετοχή με το μύθο πάλι του Άδμητου: “Οἳ δέ Φεράς ἐνέμοντο παρὰ Βοιθηίδα λίμνην, Βοίδην καὶ Γλαφύρας καὶ ἔϋκτιμένην Ἰαωλκόν, τῶν ἦρχ’ Ἀδμήτιο φίλος πάϊς ἔνδεκα νηῶν Εὐμηλος” (Σ’ αὐτῶν που κατοικοῦσαν στις Φέρες κοντά στη Βοιθηίδα λίμνη, στη Βοίδη και στις Γλαφυρές και στην καλοχτισμένη Ἰωλκό, σ’ αὐτῶν τα ἔντεκα καρᾶδια αρχηγός ἦταν ο γιος του Ἀδμήτου ο Εὐμήλος) (Ιλιάς, Β, 711-714). Ἐνα ημιόδειο απόσπασμα των *Ηοιῶν* 53 (122) προσδιορίζει το χώρο δράσης της Κορωνίδας στο Δῶτιο πεδίο (κοιλάδα της Αγυιάς) για ν’ αποκαλύψει στη συνέχεια την πηγή της αισθαντικής της λύτρωσης, πηγή της οποίας η λαμπρότητα εξασφαλιζέτο από την παρουσία της προστάτιδος: “ἢ οἷη Διδύμους ἱερούς ναίουσα Κορωνίς / Δωτίῳ ἐν πεδίῳ πολυβότρυος ἄντ’ Ἀμύροιο / νίψατο Βοιδιαδος λίμνης πόδα παρθένος ἁδμῆς” (ἡ ἐκείνη, που στο βουνό τα Δίδυμα τα ιερά, η Κορωνίδα κατοικοῦσε, μέσα στον κάμπο τον Δῶτιο, ἀντίκρυ στην Ἀμυρο με τα πολλά τ’ ἀμπέλια· κι ἔλουσε τα πόδια της στη Βοιδιαδα λίμνη η παρθένα η ἀδάμαστη).³

Στο δάθος των μύθων πάντα κάποια ἀλήθεια παραμένει κρυμμένη. Την πλούσια νοημάτων ιστορία της τολμηρῆς Κορωνίδας (που ονομαζόταν και Αἰγλή), η οποία περιφρόνησε τον ἔρωτα του Φοίβου για την ἀγάπη ενός θνητού, την ιστορεῖ ο Πίνδαρος στον *Γ Πυθιονίκη*. Τ’ ἀπότομα δράχια της Βοιθηίδος στα οποία κατοικοῦσε η νύμφη ἐγιναν ἀθάνατα ἀπό την πινδάρεια ἐξύμνηση της γέννησης του Ἀσκληπιού. Πρόκειται για τη βασικότερη μυθολογική διήγηση που συνδέεται με την ἐν λόγω λίμνη ἀπό την οποία ἀναδεικνύονται ἐνδεχόμενα στοιχεῖα διαχρονικῆς ἀξίας.

Ο Φοῖβος ἀναθέτει στην ἀδελφή του να ἐκδικηθεῖ την ἀπιστία. Καὶ αὐτή, ἀναμμένη ἀπό οργή, ἐπέταξε στις ὄχθες της λίμνης Βοιθηίδος, ὅπου κατοικοῦσε η τολμηρή και ἀνυπότακτη. Στη Λακέρεια, στην πόλη με τις φλύαρες κουρούνες, η Ἄρτεμις με τα βέλη της σκοτώνει τη βοῖδία νύμφη. Οἱ φλόγες καίγανε γύρω ἀπὸ το λείψανο της τελευταίας, ὅταν ο Ἀπόλλων, μὴ υπο-

2. “Καὶ ο Ευρυδάμας ἐπέρασε ἀφοῦ ἐγκατέλειψε την Βοιθηίδα λίμνην πλησίον του Πηνειοῦ καὶ της Μελιδοίας που εὐρίσκεται εἰς ωραῖον μέρος πρὸς τὸ πέλαγος”, *Αργοναυτικά*, στ. 175 κ.ε., *Ορφικά* (χ.η.), μετ. Σ. Μαγγίνας.

3. *Ηοῖδος* (χ.η.), *Ἄπαντα*, μετ. Παν. Λεκατσάς.

φέροντας να δλέπει να χάνεται και ο γιος του μαζί με τη μητέρα, φθάνει μ' ένα δῆμα μπρος στη φωτιά: "Ἡ φλόγα ξαφνικά χωρίσθηκε σε δύο· τότε ο θεός έβγαλε από τα νεκρά σπλάγχνα της Κορωνίδας το γιο του, ζωντανό ακόμα. Τον πήγε στον Κένταυρο της Μαγνησίας για να τον μάθει την τέχνη να γιατρεύει τις άπειρες αρρώστιες που μαστίζουν τους ανθρώπους" (*Γ Πυθιονίκης*).⁴

Ο Ασκληπιός, από συμπόνια στο ανθρώπινο γένος ανάσταине νεκρούς και μεταξύ αυτών και τον Ιππόλυτο, τον αγαπημένο της Αρτέμιδος. Ο Δίας με κεραυνό σκοτώνει για την ύβρι του τον Ασκληπιό. Στη συνέχεια, ο Απόλλωνας οργισμένος για το θάνατο του γιου του φονεύει τους Κύκλωπες, οι οποίοι είχαν κάνει στον Δία δώρο τον κεραυνό. Το γεγονός αυτό υπήρξε η αιτία της ευτυχισμένης δουλείας του Φοίβου που προαναφέραμε.

Τον ιητήρα νόσων, τον μελίχιο Ασκληπιό τον γιο της έξοχης Κορωνίδας (δία Κορωνίς), ο οποίος είδε το φως στο Δώτιο πεδίο, εξυμνεί πρώτα ο ομηρικός ύμνος. "Χάρμα μέγ' ανθρώποισι, κακῶν θελκτῆρ' ὀδυνάων. Καί σύ μὲν οὕτω χαῖρε, ἄναξ, λίτομαι δέ σ' ἄοιδῃ" (Χαρά μεγάλη στους ανθρώπους, ὀδυνῶν κακῶν κατευναστή. Έτσι και συ χαίρε, ω ἄναξ, κι εγώ με το ἄσμα μου σε ικετεύω).⁵

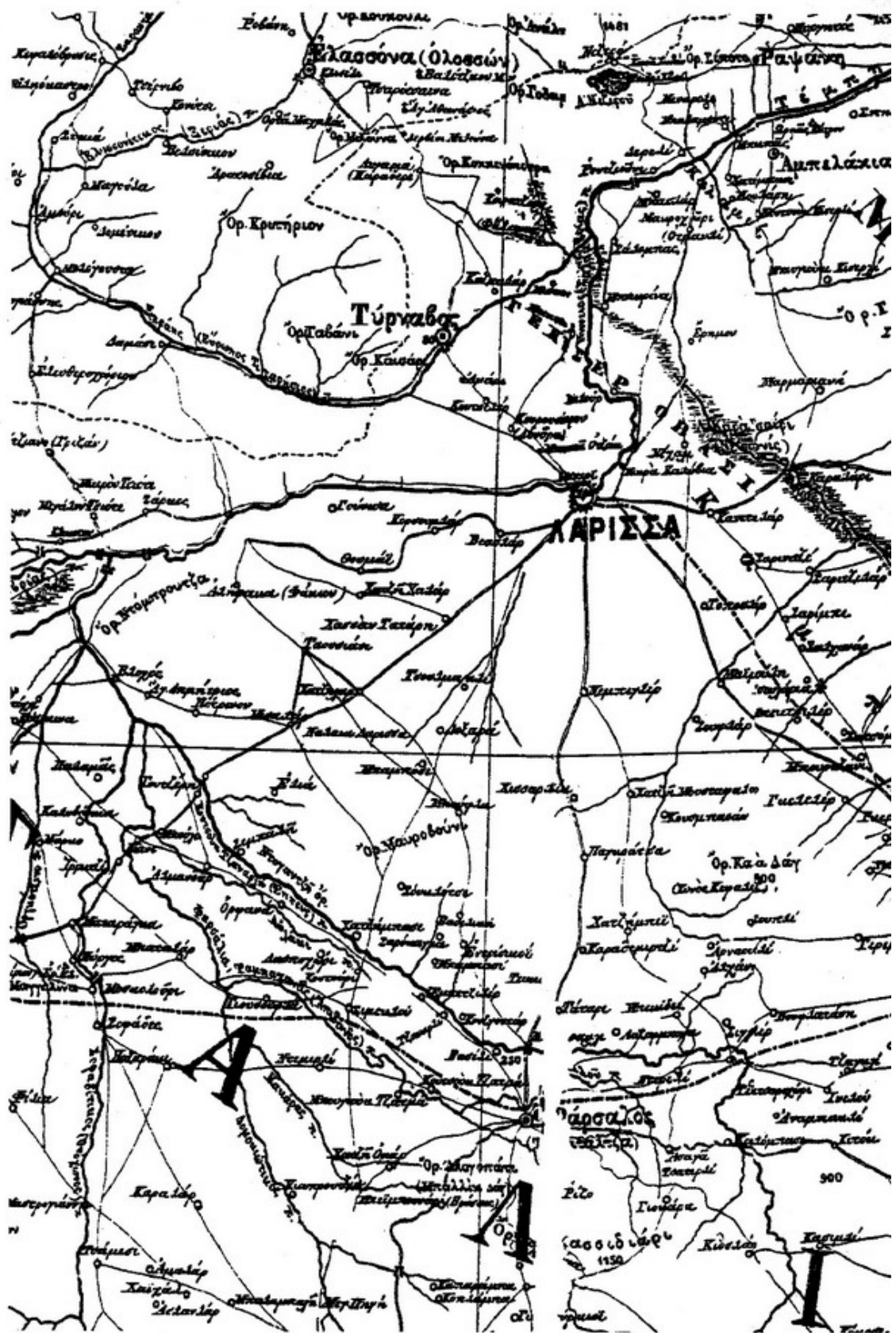
Σήμερα οι πρεσβύτεροι εκ των πρώην αλιέων στο χωριό Κανάλια θυμούνται, αμυδρά, διηγήσεις για την ύπαρξη κάποιας σπηλιάς του Ασκληπιού κοντά στη λίμνη Κάργα. Όλοι δε αναφέρουν το καταπληκτικό φαινόμενο: το νερό της λίμνης να είναι όχι απλώς πόσιμο αλλά και με θεραπευτικές ιδιότητες (καταπραυντικό του στομαχιού). Η θαυμαστή ελευθερία που χαρακτηριζε τη σκέψη των αρχαίων δεν θα άφηνε, πιστεύουμε, ασυσχέτιστο αυτό το θαύμα του θεραπευτικού λιμναίου νερού με τις πάντα καλυμμένες από βρύα, κατά τον Οβίδιο (*Μεταμορφώσεις*, VII, 231), ὄχθες του, και της γέννησης εκεί του γλυκύτατου των θεών ιατρού.

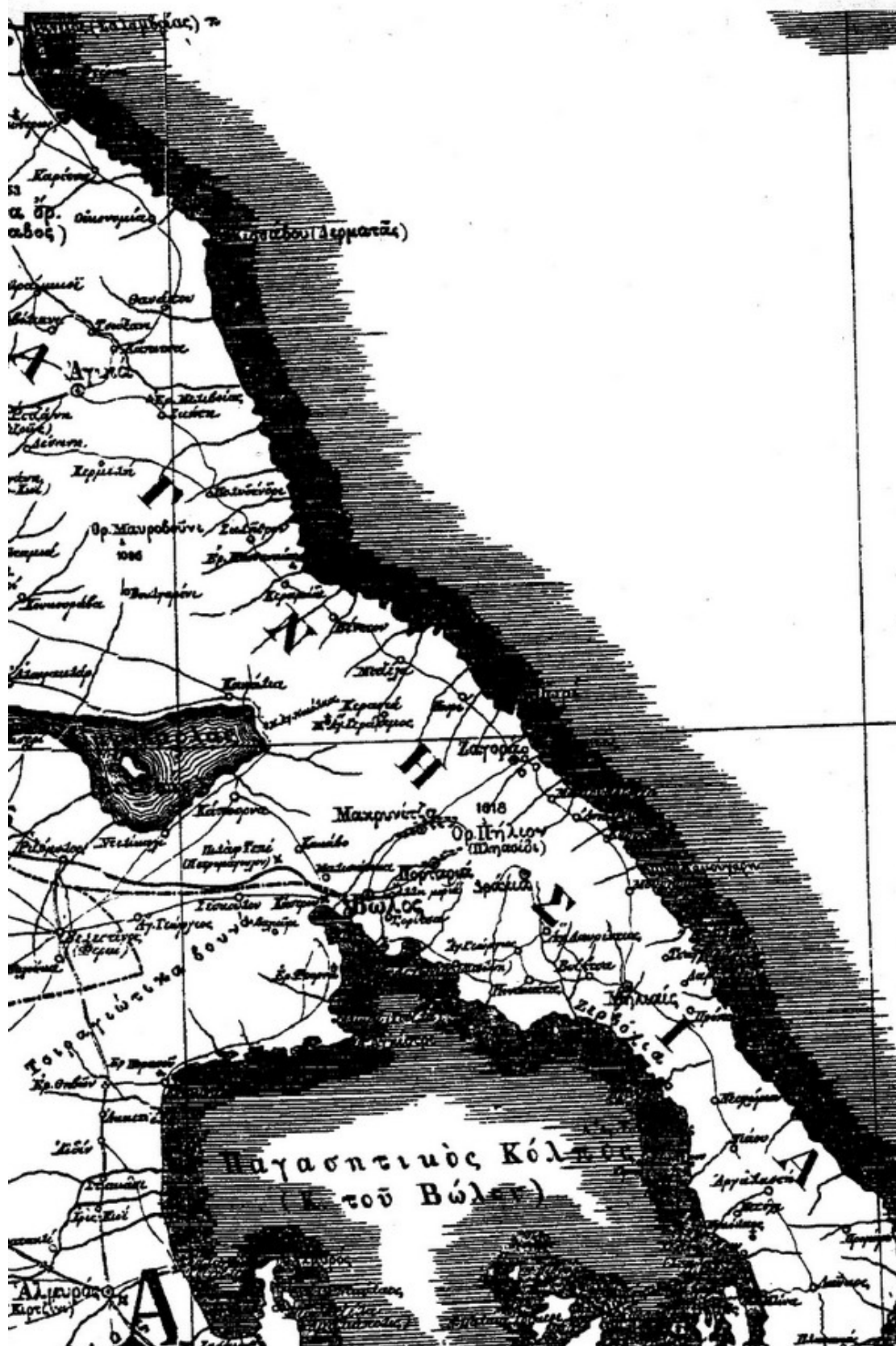
Διάσπαρτα στοιχεία του μύθου σχετικά με τις φυσικές ιδιότητες της λίμνης Βοιδηίδος επιβεβαιώνονται από μετέπειτα πηγές. Ως ("καλλίναον" = καλλίρροον;) την εξυμνεί στην *Άλκηστη* ο Ευριπίδης και πολυμηλοτάτην, με πλούσια σε κοπάδια τη γύρω περιοχή.⁶ Και όταν είχε καλό καιρό, ο τόπος έδινε αφθονία, κατά τον Στράβωνα, δημητριακών. Ο δε Ηρόδοτος κάνει λόγο για τα νερά της, ωσάν να επρόκειτο περί ρεόντων υδάτων ποταμού (VII, 129). Φαινόμενο, που ο περιηγητής του 19ου αιώνα Μ. Α. Mézières θα το αποδώσει στην τροφοδότηση της λίμνης από υπόγειες πηγές, γεγονός εξάλλου που εξηγεί, κατά τον ίδιο, την υγεία των υδάτων αυτής.

4. Μετάφραση Ν. Τετενέ, εις Ι. Ρισπέν (1953, σ. 407-408).

5. *Ομηρικοί Ύμνοι εις Ασκληπιόν* (1997).

6. "Τοιγάρ πολυμηλοτάταν / έστίαν οίκεϊς παρά καλλίναον / Βοιδίαν λίμναν" (Ευριπίδης, *Άλκηστις*, 589-590).

Το σημαντικότερο στοιχείο από την αφήγηση της προστάτιδος της λίμνης Βοιδηίδος είναι το γεγονός της ανταρσίας της στην παντοδύναμη τότε θέληση του ολύμπιου πανθέου. Μια ανταρσία που λήγει σε πρώτη φάση με τη γέννηση του ιατρού των ανθρωπίνων νόσων.

Στη συνέχεια, η απόπειρα του Ασκληπιού ν' αναστήσει νεκρούς, κινούμενος από συμπάθεια και συμπόνια προς το ανθρώπινο πεπρωμένο, υπήρξε η ευκαιρία της δημιουργίας του αλληγορικού μύθου, που η σημασία του παραμένει πάντα επίκαιρη.

- Η εικόνα του κεραυνοβολημένου ιατρού υπογραμμίζει τον ιερό χαρακτήρα της ζωής που δεν ανήκει παρά στο δημιουργό της.
- Η τέχνη του θεραπεύειν εγγράφεται μέσα στο πλαίσιο της φυσικής τάξης, συμμετέχοντας στο πεπερασμένο των ανθρωπίνων δυνάμεων.
- Η αίσθηση του μέτρου και η συνείδηση του πεπερασμένου θα πρέπει να πρυτανεύουν στην έρευνα για τη γνώση των μυστικών που την ξεπερνούν.

Η Κορωνίδα στη σύγχρονη εποχή πέφτει θύμα αυτή τη φορά του τωρινού παντοδύναμου πάνθεου. Θα έχει άραγε και αυτή τη φορά την τύχη η ανυποταξία της να αποτελέσει σειρά παραδειγματικών αλληγορικών σημασιών;

ii. “Αρτυρμάς”: συνθήκη αειφορίας

*“Και κάποιο λόγο που ψιθυρίσανε, γύρω τότε γρικήσαν,
τον άκουσε κι ο Σαλαμπριάς που τρέχει ανάμεσό τους
βασιλικά και πομπικά, θουνών και κάμπων κύρης...”*

Κ. Παλαμάς, *Η φλογέρα του Βασιλιά*

Από τα αρχαία γεωγραφικά έως τα κείμενα των γεωγράφων και περιηγητών των νεότερων αιώνων, τα νήματα χάνονται και διβλιογραφικά και νοηματικά. Η αναφορά στις αφηγήσεις των αρχαίων έργων θα έχει συνήθως χαρακτήρα πληροφοριακό, εγκυκλοπαιδικό. Χωρίς αυτό να σημαίνει ότι πολλές από τις νεότερες γεωγραφικές πληροφορίες στερούνται αφηγηματικής αξίας. Το σύνολο των στοιχείων (χωρογραφικών, ιστορικών, οικονομικών) γύρω από την, μετονομασθείσα εν τω μεταξύ σε Κάρλα, Βοιδηίδα καταγράφεται όπως οι νέοι περιηγητές τα παρατηρούν ή τα πληροφορούνται από άμεση επαφή. Οι εμπειρικές καταγραφές τούτων των έργων –στο ενδιαμέσο του ποιητικού λόγου του χθες, για τη λίμνη, και των επιστημονικο-τεχνικών μελετών που θα τις ακολουθήσουν– παρέχουν στοιχεία χρήσιμα για τις τελευταίες, τα οποία κατά κανόνα στο παρελθόν αγνοήθηκαν.

Ας σημειωθεί καταρχάς ότι αχλύς καλύπτει τα ιστορικά δεδομένα της μετονομασίας της Βοιδηίδος. “Επειδή και ο Κάρλας είναι μέσα εις τον τόπον των Καναλίων, επειδή αυτός ο Κάρλας ήταν χώρα μπροστά εις τον άγιον Νικόλαον και τον εχάλασεν η λίμνη και η λίμνη το παλαιόν ήτον του Κάρλα”, αναφέρει ο Α. Φιλιππίδης (1978, σ. 135). Και εξ αυτού ο Ι. Κορδάτος αργότερα συμπεραίνει ότι η λίμνη ανήκε, στα προ της Τουρκοκρατίας χρόνια, σε κάποιον Κάρλα –άρχοντα ή ηγεμόνα Λατίνο– ίσως, χωρίς ο ίδιος συγγραφέας ν’ αποκλείει και το ενδεχόμενο να της εδόθη το όνομα από Σλάβους, σε προγενέστερη φάση (Ι. Κορδάτος, 1960, σ. 525-529).

Οι Έλληνες γεωγράφοι και χωρογράφοι έως και το τέλος τουλάχιστον του 19ου αιώνα, όταν αναφέρονται στο κάρλιο τοπίο, έχουν σφαιρική αντίληψη αυτού. Οικονομία, κοινωνία και αισθητική του χώρου δεν υφίστανται κατάτμηση. Περιγράφοντας αποτυπώνουν αυτό που υπάρχει και λειτουργεί και όπως αυτοί το αισθάνονται. Ο διαχωρισμός σε διάφορα πεδία δράσης,

ίδιον των σύγχρονων μελετών, αρχίζει να διαφαίνεται κατά την παραπάνω περίοδο από τα έργα βασικά ξένων γεωγράφων.

Από πλευράς Ελλήνων χωρογράφων, ο Αργ. Φιλιππίδης είναι παραστατικός και ο πλέον διεξοδικός: "Η λίμνη αυτή γυρίζει ένα γύρο ώρες εννέα. Είναι ωσάν ένα μικρό πέλαγος. Έχει μέσα καλάμια πολλά, αν δεν ήταν αυτά δεν ημπορούσαν να την δουλεύσουν εις καιρόν χειμῶνος, επειδή και σηκώνονται κύματα μεγάλα και τα καΐκια οπού την δουλεύουν είναι όλα μονόξυλα, ή να ειπώ, κορίτες, και αυτά τα καλάμια κάμουν λιμάνια πολλά. Έχει δε ψάρια πλήθος τεσσάρων και πέντε ειδών. Έχει ένα είδος ασπροπλατύτζα, άλλο δε καραπλατύτζα, γλυκά και νόστιμα. Έχει γλίνους. Το πλήθος οπού εδγαίνει ακατάπαυστα είναι μπουτζικάρια. Αυτά που πενήντα δράμια γίνονται τέσσαρες πέντε οκάδες, αυτά κάμνουν την ευτυχίαν της λίμνης. Ευγαίνουν μερικές φορές και χέλια πολλά ολίγα, νοστιμώτατα και γλυκά. Εδώ τον χειμῶνα έρχονται πλήθος πάπιες και χήνες από το μέρος το πάνω και κουδούδες. Πόσες έρχονται, οπού όλη η επιφάνεια της λίμνης γεμίζει οπού μίαν βοήν, και ένα κρότον κάθε μέρα ακούεις. Έρχονται και άλλα, και αυτά πολλά, είναι ωσάν πάπιες και τα λέγουν θαλασσοπούλια. Αυτά δουτούν και κυνηγούν το μικρό ψάρι και από τον φόδον του εμβαίνει μερικές φορές εις τα καλάμια και μαζιάζει και το δγάνουν με την πόχα. Αυτή η λίμνη έχει σκάλες τρεις όπου κάθονται άνθρωποι του Βοϊδόντα αυτού και παίρνουν το ουσούρι" (το ανάλογο) (σ. 135-138).

Πρόκειται για τις εξής αποβάθρες: της Αεράνης (στην οποία έρχονται από τα χωριά του Βόλου, της Ζαγοράς, του Βελεστίνου, και του Αλμυρού), της Πέτρας (για τις περιοχές Τύρναβο, Λάρισα, Καρδίτσα, Φάρσαλα και Τρίκαλα), του Φούρνου⁷ (για τα χωριά της Αγυιάς, του Κισσάδου και του Ολύμπου). Κάθε σκάλα έχει "ένα μπακάλι κι ένα χάνι όπου κονέδουν οι ψωνισταί των ψαριών" (ό.π.) και από δύο ανθρώπους η καθεμία του Βοϊδόντα.

Ο λιμναίος πλούτος παρουσιάζεται να είναι σε πλήρη συστοιχία με την παραλίμνια ευφορία. Η γη των Καναλιών, κατά τον συγγραφέα, ευφοροτάτη και παχυτάτη.⁸ Μέρος του ευνοημένου τούτου χώρου ήταν και ένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικό πηγάδι με ψυχρό νερό τέτοιο που πουθενά στο Πήλιο, κατά τον ίδιον, "ευγαίνει υγιέστατον". Οι περισσότεροί του κάτοικοι "είναι χρονικής αλεις. Βγαίνουν ψάρια από τη λίμνη και παίρνουν όσα αγαπούν. Ποτέ παράς... δεν τους λείπει. Είναι πάντα πλούσιοι". Περιγραφή λιμναίου οικονομικού πλούτου, ανθρώπινης προκοπής και πάθους ζωής δαίνουν επίσης παράλληλα. "Οι πρωτεύοντες αυτών (των Καναλιωτών) είναι προκομμέ-

7. Όταν ερχόταν πολύ νερό στο Καλαμάκι.

8. Σιτάρια, κριθάρια, σουσάμα, δαμβάκι, ρόδι, δρώμη και τα "μετάξια γίνονται πολλά", ό.π..

νοι άνθρωποι οπού ωσάν αυτούς δεν ευρίσκεται κανένας εις όλην την Δημητριάδα. Μερικές φορές συγχύζονται... ωσάν και αλλού, ίδιον των προεστών, και πάλι αγαπίζουν”.

Η σύγκλιση δεδομένων ελληνικών χωρογραφιών και ξένων γεωγραφικών έργων αφορά, ιδιαίτερα, τα οικονομικά στοιχεία της κάρλιας οικονομίας του 19ου αιώνα.⁹ Επιγραμματικά αναφέρουμε:

– Τον μουκατά, τον κατ’ αποκοπήν, δηλαδή, χρονιάτικο φόρο κατά την οθωμανική περίοδο, που πληρώνουν τα παρακάρλια χωριά στον αρμόδιο τιμαριούχο. Ο μουκατάς περιελάμβανε μαζί με τους φόρους για το ιχθυοτροφείο και άλλους που διαφοροποιούνταν κατά εποχές. Το θέμα του εισπράκτορα ή του ενοικιαστή συνήθως αναφέρεται συνδεδεμένο με το προνόμιο των Καναλιών να χαίρουν του δικαιώματος της αλιείας.¹⁰ Κατά τον Δηκ, σε περιόδους πλούσιας σοδειάς άφηναν σε ορισμένους από τους γείτονες τούτο το προνόμιο.¹¹ Για την ευχέρεια των Καναλιωτών να ψαρεύουν ανέκαθεν οι περισσότεροί τους κάνει λόγο και ο Ζώσιμος Εσφιγμενίτης το 1890: “Οί πλείστοι δέ τών κατοίκων εισίν άλιείς, έπειδή οί Καναλιώται έχουσιν άνέκαθεν τό προνόμιον ν’ άλιεύωσιν εις τήν λίμνην Βοιδηίδα”.¹²

– Τη γεωργία της παρακάρλιας ζώνης. Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες είναι οι

9. Βέβαια, σημείο σύγκλισης είναι επίσης και η αναγνώριση κτισμάτων γύρω από τη λίμνη (όπως, π.χ., ο δυζαντινός ναός του Αγίου Νικολάου 2 χλμ. νότια των Καναλιών)· η αναγνώριση ωστόσο πόλεων και οικισμών αρχαιολογικού ενδιαφέροντος γίνεται συστηματικότερα από ξένους, με τα γεωγραφικά κείμενα των αρχαίων ανά χείρας. Πάντως, και για τους Έλληνες γεωγράφους “η μακροειδής πολλά ιχθυοφόρος και επικερδής” λίμνη, με τη θέα της, αποτελεί πάντα αντίδαρο στη “λυπεράν μνήμη” της παρακλής αρχαίων πόλεων (Βοίδης, Λακέρειας), της όλης γύρω περιοχής, Λεονάρδος (1992, σ. 92).

10. Σύμφωνα με τον Αργ. Φιλιππίδη, κατά τον καιρό του Σουλτάν Μουσταφά Γ’ (1757-1774) και μέσω του Λαρισινού Οσμάν Εφέντη, εξεδόθη χάτι (διάταγμα) δάσει του οποίου όλη τη λίμνη να την εξουσιάζουν οι Καναλιώτες και αυτοί να την αλιεύουν (*Γεωγραφία μερική*, σ. 135). Βλ. και Γ. Κορδάτος (1960, σ. 529).

11. W. Leake (1835, σ. 483). Η γόνιμος γη και η πολύτιμη αλιεία της Κάρλιας κάνουν τα Κανάλια (με τα 200 σπίτια, κατά τον Δηκ, το 1809) ένα από τα πλούσια χωριά του διαμερίσματος του Βελεσίνου. Ο Άγγλος αξιωματικός κάνει λόγο για το διορισμό ενός Bostanji της Κωνσταντινούπολης ως κυβερνήτου ή αντιπροσώπου του Σουλτάνου στου οποίου το ταμείο (Hasne) ανήκουν η αλιεία και το ιχθυοτροφείο (Fishery). Μέσω αυτού του μέτρου η περιοχή ήλπιζε ν’ αποκομίσει κάποια προστασία έναντι του Αλή Πασά (W. Leake, 1835, σ. 422). Ο παραπάνω μουκατάς περιλάμβανε μαζί με το ιχθυοτροφείο της Κάρλιας: τη δεκάτη των Καναλιών, του Κεσερλή, των Μηλιών, των Δεμιράδων Ελασσόνας, του Βλαχογιάννη-Δομένικου, της Μεγάρχης Καλαμπάκας και της Απιδιάς Αγράφων. Για πολλά χρόνια η φορολογική αυτή περιφέρεια ήταν στα χέρια ενός Έλληνα από τις Μηλιές. Ο εισπράκτωρ του μουκατά ήταν εξουσιοδοτημένος για την ανάληψη του ενός τρίτου των αλιευμάτων της λίμνης.

12. Και συνεχίζει, “οί δέ εισί κτηνοτρόφοι καί όλίγιστοι γεωργοί, έξάγουσι δέ καί όλίγα κοκούλια”, ό.π., σ. 163.

παρατηρήσεις του Ληκ (ό.π., σ. 421) σχετικά με την καλλιέργεια των παρακάβλων –της γης που αποκαλύπτεται μεταξύ της ανώτερης και της κατώτερης στάθμης: Χωρικοί οργάνουν τις άκρες της Κάρλας και ταυτόχρονα “πα-ρακολουθούνται, όπως στην Αίγυπτο, από τους πρεσβύτερους”, οι οποίοι, κατά τη διάρκεια της σοράς, στα αποκαλυφθέντα εδάφη (με την πτώση των υδάτων) επόπτευαν τη ρύθμιση των ορίων των νέων χωραφιών. “Οι επιδικάσεις απονομής δεν εφεσιδάλοντο”. Εάν το νερό κατακλύσει μέρος της έκτασης του εξαίρετου αυτού εδάφους, ο χωρικός χάνοντας την παραγωγή είναι υποχρεωμένος, κατά τον Άγγλο αξιωματικό, ν’ αναζητήσει εισόδημα από αλιεύματα. Πέραν τούτων, η μεγάλη κτηνοτροφία με τα αμέτρητα κοπάδια γύρω από τη λίμνη επιδεδαιώνει το ευριπίδειο “πολυμηλοτάτη”.

– Τον αλιευτικό πλούτο, τις πρακτικές αλιείας και το εμπόριο των ψαριών μέσα κυρίως από διάσπαρτα και αποσπασματικά στοιχεία. Ο Ληκ θα αναφέρει απλώς την αλιεία με τα δίχτυα και τις παγίδες από καλάμια, που στήνονται στη λίμνη, τις ονομαζόμενες “μαντράκια”,¹³ επειδή το ψάρι ακολουθεί τη γραμμή-οδηγό ως αυτά, όμοια όπως τα πρόβατα σε μαντρί (Fold). Η είσοδος φυσικά είναι έτσι κατασκευασμένη ώστε τα ψάρια να μην μπορούν να εξέλθουν. Κερατζήδες ή carriers μεταφέρουν ψάρια στις γύρω αγορές.¹⁴ Οι άνθρωποι του Zamit (του ενοικιαστή του φόρου του Σουλτάνου) περιμένουν στις αποβάθρες για να ελέγξουν τα εισπραχθέντα ποσά από τους ψαράδες Καναλιώτες και να εισπράξουν το τρίτο.¹⁵

Κατά τον Μέζιερς, το 1850 τα Κανάλια έχουν 172 περίπου οικογένειες που ζουν κατά το μεγαλύτερό τους μέρος από την αλιεία και “δεν κατοικούνται παρά από γυναίκες”. Οι πληροφορίες του Μέζιερς δεν είναι πάντα ακριβείς. Έτσι, κατά τον ίδιο, οι άνδρες αλιείς μέσα στη λίμνη ζουν “σε ξύλινες καλύβες κατασκευασμένες από σανιδώματα, που πάσσαλοι δυθισμένοι μέσα στη γη τις κρατούν πάνω από το νερό”.¹⁶

Η επιλογή από τους Καναλιώτες αλιείς της λιμναίας πλευράς που εγγίζει τη θεσσαλική πεδιάδα, της πιο απομακρυσμένης από το χωριό και της πλέον ευνοϊκής για το ψάρεμα, θα επισημανθεί από πολλούς μελετητές.¹⁷

13. Ελληνικά στο κείμενο του Ληκ, ό.π., σ. 423· βλ., επίσης, Μέζιερς (1853, σ. 52).

14. Το καλοκαίρι τα αλιευθέντα από την εσπέρα πουλιούνται την αυγή στη Λάρισα, Αγινιά, Φάρσαλα. Το χειμώνα στην Κατερίνη, στα Τρίκαλα, στο Μέτσοβο.

15. Ένα καλό έτος για τα κέρδη του Zamit είναι από 20 σε 40 purses.

16. Αυτές οι κρεμαστές καλύβες θυμίζουν, κατά τον Μέζιερς, αέρινα σπίτια (aériennes) όπου ξαπλώνουν, κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού, οι βοσκοί των βάλτων Pontine –δαλτώδους τόπου του Λατίου (Ιταλία) που έχει αποξηρανθεί– για ν’ αποφεύγουν τις λοιμώδεις αναθυμιάσεις της γης. Θα δούμε αργότερα ότι οι ψαροκαλύβες μέσα στην Κάρλα έχουν τελείως διαφορετική κατασκευή από την εδώ παρουσιαζόμενη, ό.π., σ. 52.

17. “Είναι δε η λίμνη πολυιχθύς”, κατά τον Ν. Γεωργιάδη, “αλιευόμενη υπό των την βορειοανατολικήν όχθην αυτής κατοικούντων Καναλιωτών” (1894, σ. 40).

“Είναι εκεί που περνούν ολόκληρες εβδομάδες απασχολημένοι με το να ρίχνουν τα δίχτυα και να περιορίζουν το ψάρι μέσα σε καλαμένιους περιόλους επιδέξια πλεγμένους, που αποκαλούν μανδράκια. Δεν επιστρέφουν στο χωριό παρά το Σάββατο βράδυ μέσα στις χοντρές δάρκες τους, σκαλισμένες σ’ ένα κορμό δέντρου και διευθυνόμενες με δύο μακριά κουπιά” (Mézières, ό.π., σ. 52).

– Την τροφοδότηση της λίμνης: Κατά τον Ληκ, οι Καναλιώτες εκτιμούσαν το βαθμό αφθονίας της λίμνης (τον πλούτο, Bereketi) από τον αριθμό των πιθαμάδων (παλαμών) στη λίμνη. Το βάθος της τελευταίας ήταν το Δεκέμβρη του 1809 πέντε παλάμες. Ενώ όταν ήταν γεμάτη έφθανε τις 25 γεμάτες.

Ένας τέτοιος πλούτος της λίμνης ήταν εφικτός με τη συνεχή τροφοδότησή της από τα υπερχειλίζοντα νερά του Πηνειού, τα οποία –μέσω της Νεσσωνίδας και στη συνέχεια μέσω της φυσικής διώρυγας του Ασμακίου– έπεφταν στην Κάρλα. Τούτη η πορεία τροφοδότησης έτυχε ιδιαίτερης προσοχής πρώτα από τον Ληκ, κατά τη διάρκεια των δύο επισκέψεών του, το 1806 και το 1809, στην περιοχή της λίμνης. Το Δεκέμβρη του 1809, συγκεκριμένα, ο Άγγλος περιηγητής, αναφερόμενος στην, ένεκα της έλλειψης βροχής, μη τροφοδότηση της Κάρλας, παραθέτει τη φράση με τη οποία οι κάτοικοι των παρακάρλιων οικισμών εξέφραζαν την αγωνία τους για την τύχη του γόνου και της σοδειάς της λίμνης: “Δεν εκατέβασε η μάνα” (“The mother has not come down”, W. Leake, 1835, 4, σ. 424).

Η φράση αυτή έχει μείνει ακόμα στη μνήμη των πρώην αλιέων, παρά το ότι στα νεότερα χρόνια εχρησιμοποιείτο αντί της λέξης “μάνα” ο όρος “αρτυρμάς” (προερχόμενος ενδεχόμενα από το *άρτυμα*, το επιπλέον εδώ αναγκαίο ύδωρ για την υγεία και τον πλούτο της λίμνης). Σημειώνουμε από εδώ ότι η μάνα ή ο αρτυρμάς με τα τεχνικά αντιπλημμυρικά έργα¹⁸ από το τέλος της δεκαετίας του ’30 σταδιακά εμειούτο, με συνέπεια φυσικά την ελάττωση του γόνου στη λίμνη. Η απογοήτευση εξ αυτού του γεγονότος υπήρξε, επαναλαμβάνουμε, η πρώτη βασική αιτία τής, έστω σιωπηρής, αποδοχής εκ μέρους των αλιέων της αποξήρανσης της λίμνης.

Η εξάρτηση της ζωής της λίμνης από τον Πηνειό αναφέρεται από μεγάλο αριθμό χωρογράφων. “Αυτή η λίμνη γεμίζει”, γράφει ο Ι. Οικονόμου-Λαρισαίος (1989, σ. 153), “από το νερόν της Σαλαμβριάς, διά τούτο, πότε γίνεται μεγαλύτερη έως 20 ώρας γύρω, πότε μικρότερη, και πότε στίφτει με την ολότητα, όταν η Σαλαμβριά δεν ξεχειλίζει. Το πλέον μεγαλύτερο βάθος της μπορεί να φθάσει έως τρεις οργιές”.

“Η δε Βοιδηίς, και παραδεχομένη και άλλα ύδατα, τρέφεται”, όπως

18. Διευθέτηση ιδιαίτερα του χειμάρρου Γκουσμπασανιώτη.

υπογραμμίζει ο Ν. Γεωργιάδης (ό.π., σ. 39), “κατά μέγα μέρος υπό των πλημμυρούντων υδάτων του Πηνειού· διό και εν ελλείψει των πλημμυρών μειούται σπουδαίως, ενίοτε δε και όλως αποξηραίνεται, ως τούτο συνέβη δις κατά την τελευταίαν εικοσαετίαν· αλλ’ εκτός των εκτάκτων τούτων περιστάσεων, η Βοιδηίς έχει άφθονα ύδατα, ως το βάθος ποικίλλει κατά τα διάφορα μέρη εξικνούμενον ενιαχού και μέχρι 3-4 οργιών”.¹⁹

Ο αρτυρμάς λειτούργησε ως φυσικός μηχανισμός στην πρωτογενή παραγωγή της λίμνης για τους εξής λόγους:

- Διευκόλυνε την αυξομείωση των θρεπτικών συστατικών, τον καθαρισμό, κατά τους αλιείς, των ακτών και την αφαίρεση των καταλοίπων.
- Ευνοούσε εκεί την παρουσία μεταναστευτικών πουλιών, τα οποία αφαιρούσαν την παραγόμενη βιομάζα, το γνωστό πλαγκτόν.
- Με τον καθαρισμό και την ανανέωση των νερών αποφεύγεται η αλατότητα και γινόταν ενδεχομένως ευκολότερη –στα χαμηλής στάθμης εκεί λιμναία νερά– η διείσδυση της ηλιακής ενέργειας.

Ο Ληκ παρέχει και μία άλλη πληροφορία άμεσα σχετική με το θέμα της αποξήρανσης. Τα σύννεφα των κουνουπιών έχουν να κάνουν με τις όχθες κυρίως της λίμνης και όχι με τον μέσα χώρο. Κάτι που ο Mézières, μισόν αιώνα αργότερα, θα διατυπώσει ευκρινέστερα: “Pendant que dans toute la plaine la population déperit, les pecheurs du lac, qui passent l’ été sur l’ eau, échappent à la fièvre et vivent souvent jusqu’ un âge avancé” (Ενώ μέσα σ’ όλη τη [θεσσαλική] πεδιάδα ο πληθυσμός δοκιμάζεται, οι ψαράδες της λίμνης, που περνούν το καλοκαίρι πάνω στο νερό, γλυτώνουν από τον πυρετό και ζουν συνήθως έως σε προχωρημένη ηλικία, ό.π., σ. 5). Πρόκειται για διαπίστωση η οποία λίγο ελήφθη υπόψη από τη φορά του λόγου περί ζημιολόγου λιμναίου ύδατος.

Ο Mézières είναι επίσης ο μοναδικός, μάλλον, ξένος περιηγητής που αναφέρεται στα τρομακτικά μουγκρίσματα που έδγαιναν από τα δάθη της λίμνης, το γνωστό στην εκεί παράδοση ως στοιχειό της λίμνης (ο Μπουγάς του Βάλτου). Πρόκειται για παράδοση που αντανακλά, κατά τον Ν. Πολίτη –στις *Παραδόσεις του*–, το μύθο του Ηταυρού ή Γήταυρου. Τα μουγκρίσματα οφείλονταν στο ότι κάτω από την Κάρλα, όπως λένε οι αλιείς, υπήρχε κι άλ-

19. Για περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με την επικοινωνία Νεσσωνίδας (υψόμετρο επιφανείας 62 μ.) και Κάρλας (υψόμετρο επιφανείας 44 μ.), βλ. F. Stählin (1994). Η Βοιδηίδα δέχεται, κατά τον Ν. Γεωργιάδη, τα εξής ρυάκια: Τον Αμυρό, το Ασμάκι, τα ύδατα της περιώνυμης κατά την αρχαιότητα υπερείας κρήνης, τον Ορχηστό (με πηγή Δ. των Φερών), το Ρεδένικο κ.ά. (ό.π., σ. 40). Για την τροφοδότηση της Κάρλας με νερά του Πηνειού, βλ. επίσης Α. Μηλιαράκης (1878, σ. 145). Αναφορά στις πλούσιες όχθες της λίμνης κάνει ο E. Dodwell (1819, II, σ. 95)· βλ. και J. Bartholdy (1807).

λη Κάρλα, με υπόγεια κοιλάματα και σπηλιές· η κυκλοφορία εκεί του νερού κατά εποχές και η πίεσή του δημιουργούσαν το παράξενο μουγκρητό.

Ο Μεζιèges εκπλήσσεται πώς η φαντασία δεν έπλασε εκεί κάτι τι ποιητικό, φανταστικό.²⁰ Φαίνεται όμως πως ό,τι έπρεπε η φαντασία να πλάσει το προετοίμασε. Στις αρχές του αιώνα τα επίμονα μουγκρητά τα αισθάνονταν ως προμήνυμα μεγάλων κακών. Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος θεωρήθηκε το πρώτο εκδηλωθέν μέγα δεινό.²¹

20. Στη Σκωτία, αναφέρει για παράδειγμα, θα είχαν συνθέσει μπαλάντες πάνω σ' ένα τόσο ωραίο θέμα: το αόρατο ζώο με τη φωνή να δρυχάται κάτω από τα νερά, ό.π..

21. Για την παράδοση του Ήταυρου ή Νήταυρου (Γη ταύρου), βλ. Ν. Πολίτης (1904) και Ε. Αλεξάκης (1997).

iii. Βοϊδία πολιτεία

α. Η δομή

Η παράξενη πολιτεία της λίμνης Κάρλας. Έτσι βαπτίσθηκε πρόσφατα,²² μετά την αποξήρανση της τελευταίας, ο ιδιότυπος τρόπος ζωής των αλιέων στις ψαροκαλύδες, μέσα στους καλαμιώνες του βορείου τμήματος της Κάρλας και μέσα εν γένει στον σφύζοντα από κίνηση και θορύβους βοϊδίο φυσικό κόσμο. Το παρελθόν αυτής της πολιτείας μάς είναι σχετικά άγνωστο. Αγνοούμε στην πραγματικότητα πότε και πώς ξεκίνησε η ζωή αυτής της ξέχωρης αλιευτικής κοινωνίας. Ποια ακριδώς εποχή αρχίζει να δομείται η εσωτερική της οργάνωση με ίδιες αλιευτικές πρακτικές και τι μεταλλαγές υπέστη ενδεχόμενα μέσα στο χρόνο.

Τα ελάχιστα στοιχεία των περιγητικών έργων του 19ου αιώνα επ' αυτών των θεμάτων δεν καλύπτουν δέδαια και τα ανάλογα γύρω από τη λίμνη κενά των προηγούμενων εποχών. Μας είναι άγνωστο εν ολίγοις εάν αυτή η μορφή κάρλιου αλιευτικού δίου υφίστατο έτσι όμοια από την ελληνική αρχαιότητα και διατηρήθηκε η ίδια στη ρωμαϊκή εποχή, στη βυζαντινή, στην τουρκοκρατία.²³ Το μόνο δέδαιο είναι ότι οι διαδοχικές, μέσα στους αιώνες, επιδρομές –των βαρβαρικών φύλων του 5ου και των αρχών του 6ου αιώνα: Γότθων και Ούνων, των Σλάβων (6ος αιώνας), των Βουλγάρων (10ος αιώνας), των Νορμανδών και Βλάχων κατά τη βυζαντινή περίοδο, των Φράγκων (13ος αιώνας), των Καταλάνων (14ος αιώνας)–, που ξέσπαγαν έως τις όχθες της Κάρλας, άφηναν την ίδια τη λίμνη ατάραχη – όμοια, ίσως, ψυχή με δυνατή εσωτερική ζωή, που απωθεί ό,τι γύρω της επιχειρεί να τη διαταράξει.

Από την απελευθέρωση της Θεσσαλίας έως την εποχή της αποξήρανσης

22. Από τον Σωκράτη Ζιώγα (1920-2000), τον Καναλιώτη και πρώην αλιέα της Κάρλας επί είκοσι χρόνια και στη συνέχεια εξάιρετο λαϊκό της ζωγράφος.

23. Ό,τι υπάρχει ως δεδομένο για την κάρλια περιοχή –από τη βυζαντινή βασικά περίοδο και ύστερα– έχει και αυτό γενικόλογό χαρακτήρα. Από σχετικά βυζαντινά έγγραφα, αναφέρει ο Ι. Κορδάτος, “βγαίνει πως στα πριν της Τουρκοκρατίας χρόνια το φεουδαρχικό καθεστώς είχε επικρατήσει πέρα για πέρα στη γύρω της λίμνης περιοχή· εξουσιαζόμενη τώρα από φεουδάρχες και από τα μοναστήρια του Δυτικού Πηλίου” (Ι. Κορδάτος, 1960, ό.π., σ. 529). Από ιστορική επίσης σκοπιά είναι γνωστή η εποχή ίδρυσης των Καναλιών στη σημερινή θέση, γύρω στα 1600, από πληθυσμό ο οποίος στα πρώτα χρόνια της τουρκοκρατίας είχε αποτραβηχθεί προς το Μαυροβούνι (Η. Λεφούσης, 1998).

της λίμνης, πηγή δεδομένων για μεν την τυπική ταυτότητά της ως ιχθυοτροφείου είναι το σχετικό υπάρχον νομοθετικό πλαίσιο, για δε την όλη κάρλια πολιτεία είναι φυσικά οι άμεσες εμπειρίες των παρακάρλιων κατοίκων και προπάντων των επιζώντων πρώην αλιέων.

Σχετικά με την τυπική της ταυτότητα, η Κάρλα διέπεται από το νόμο ΣΑ'9/5/ 1853 περί ενοικιάσεως των ιχθυοτροφείων ο οποίος έρχεται προς συμπλήρωση του επίσης οθωνικού νόμου της 23/3/1839.²⁴ Σύμφωνα με το άρθρ. 2 του νόμου της 9/5/1853, εάν κατά τη δημοπρασία ενός των ανωτέρω κτημάτων του Δημοσίου “δεν γίνουν ποσώς προσφοραί ή αι γενόμενοι θεωρηθώσιν ασύμφοροι, η κατά το ανήκον έτος διοικήσεις και διαχειρίσεις αυτών θέλει ενεργείσθαι δι’ επιστατών και φυλάκων” διοριζομένων παρά του επί των οικονομικών υπουργού. Σ’ αυτή την περίπτωση οι επιστάτες και οι φύλακες ορκίζονται ενώπιον των αρμοδίων οικονομικών εφόρων.

Κατά τη διάρκεια της επιτόπιας εργασίας στα Κανάλια είχαμε την πληροφορία ότι ναι μεν η λίμνη ελεγχόταν πάντα από Εταιρεία του Δημοσίου, πλην όμως υπήρχε και κάποιο διάστημα όπου η λίμνη είχε περιέλθει στη διαχείριση ιδιώτη ενοικιαστού. Δεν μπορέσαμε να βρούμε στοιχεία για την εν λόγω ή άλλη μίσθωση. Το μόνο γνωστό στοιχείο για τη διοίκηση της Κάρλας αφορά αυτό σχετικά με το δικηγόρο Ιωάννη Χρυσοβελόνη, πληρεξούσιο του Δημοσίου στην πρώτη δεκαετία του αιώνα με έδρα το Βόλο.²⁵

Η Εποπτεία της Κάρλας έχοντας μόνιμη έδρα, όπως προαναφέραμε, τα Κανάλια απαρτιζόταν από έναν επόπτη, σε καθεμία δε από τις τρεις σκάλες, από ένα διαχειριστή και ένα ζυγιστή και από τρεις με πέντε φύλακες για όλη τη λίμνη, και “γύρω-γύρω απ’ αυτήν για να μη φορτώνει κανείς λαθραία”. Η λίμνη διέθετε επίσης και δική της αστυνομία. Στα πριν την αποξήρανση χρόνια η ιχθυόσκαλα της Αεράνης είχε μεταφερθεί στα Κανάλια. Η σκάλα της Πέτρας παρέμενε σταθερή και η τρίτη στο δόρειο τμήμα της λίμνης σταθεροποιήθηκε κυρίως στο Καστρί (βλέπε Χάρτη Χκ2).

Οι ψαράδες έπρεπε να ήταν εφοδιασμένοι με άδεια αλιείας (από τη Δημόσια Εταιρεία Εκμετάλλευσης Λίμνης Βοιδηίδος [Κάρλας]) η οποία ήταν αυστηρώς προσωπική και ίσχυε για ένα έτος, εκτός του χρόνου παύσεως της

24. Περί πενταετούς ενοικιάσεως των ιχθυοτροφείων, θυνείων, ...λιμνών, κείμενα σε διάφορα μέρη του Κράτους.

25. Η. Λεφούσης (1998, σ. 143): Πηγή: φάκελλος με επίσημες καθημερινές αναφορές αποσπασματικά των ετών 1908-1911 προς τον Ι. Χρυσοβελόνη: Υλικό αδημοσίευτο, όπως αναφέρει ο Μ. Εξαρχόπουλος, από το προσωπικό του κάρλιο αρχείο. Ο Μ. Εξαρχόπουλος είναι δημοσιογράφος-ερευνητής της Κάρλας από το 1991. Συνέβαλε στη δημιουργία μουσείου στο χωριό Κανάλια, σχετικά με την κάρλια αλιεία, και με πρωτοβουλία του δημιουργήθηκε το Κέντρο Έρευνας Πολιτισμού Λίμνης Κάρλας (Κ.Ε.ΠΟ.Λ.Κ.). Φιλοδοξία του είναι η δημιουργία υπαίθριου μουσείου που να αναπαριστά τη ζωή των ψαράδων στη λίμνη.

αλιείας για τη γονιμοποίηση, κατά τη λεγόμενη απεργία: από Βαΐων έως περίπου τέλος Αυγούστου.

Η λαθραλιεία κατεδιώκετο βάσει του νόμου 2054/1923. Όφειλαν προς τούτο οι αλιείς να μεταφέρουν τα αλιεύματα στις ορισμένες από τη Δημόσια Εταιρεία αποβάθρες.²⁶

Το Δικαίωμα του Δημοσίου επί των πωληθέντων αλιευμάτων ανήρχετο στο 25% (βάσει των τριπλοτύπων εισπραξης λίγο προ του τελευταίου πολέμου). Το περιδότηο ωστόσο παρακράτημα έφθανε και το 35%, σε ορισμένες δε περιπτώσεις και το 38%:

- “Το 1938 πληρώναμε 38% φόρο υπέρ του Δημοσίου”.²⁷
- “Τη μεγαλύτερη βλακεία έκανε το Ελληνικό Κράτος που έστιψε το δάλτο. Το 35% και βάλε κράταγε από εμάς”.²⁸
- “Δουλεύαμε δύο άτομα και τα μοιραζόμασταν τρεις. Με το φόρο στο Δημόσιο τα δύο μερίδια γίνονταν τρία”.

Συνειρμικά πάντα, το υψηλό παρακράτημα συνδέεται με το “τι το κράτος έχασε με την Κάρλα, με το στράγγισμα του Βάλτου”, όπως επίσης ονόμαζαν την Κάρλα. “Μία από τις πλουσιότερες λίμνες καταστρέψαμε”. Από επίσημα πάντως δεδομένα έχουμε: 900 τόνους φορολογούμενη ποσότητα αλιευμάτων το χρόνο με μέση ετήσια ιχθυοπαραγωγή 80 κιλά/στρ.. Στα αλιεύματα αυτά δεν περιλαμβάνονται οι ποσότητες που οι ψαράδες δικαιούνταν για οικογενειακή κατανάλωση καθώς και οι ποσότητες από την ερασιτεχνική αλιεία και φυσικά και τη λαθραλιεία.

Οι αλιείς, όπως προκύπτει από τον Πίνακα 1, προέρχονταν κατά κύριο λόγο από τα Κανάλια και δευτερευόντως από: Κεραμίδι, Στεφανοδίκειο, Αμυγδαλή (Κουκουράδα) και Καλαμάκι. Με βάση τα στοιχεία της Διεύθυνσης Αλιείας του Υπουργείου Γεωργίας, οι αλιείς με επίσημη άδεια αλιείας γύρω στο 1950 δεν ξεπερνούσαν τα 600 άτομα, για να μειωθούν το 1960/61 κατά 60%. Οι προφορικές πληροφορίες ανεβάζουν αυτόν τον αριθμό κατά 150-200 άτομα· κάθε δε κοινότητα θέλει για τον εαυτό της μεγαλύτερη συμμετοχή στην κάρλια αλιευτική οικονομία, εκφράζοντας έτσι την επιθυμία –πέρα δέδαια από την όποια προφανή σκοπιμότητα– τής όσο το δυνατόν μεγαλύτερης συγγένειας με τη λιμναία κοινωνία, ιδίως κατόπιν της μεταθανάτιας αναγνώρισης της αξίας της.

Υπάρχουν ωστόσο δύο βασικοί τρόποι εκτίμησης του μεγέθους και της μορφής της κάρλιας αλιείας και της αντίστοιχης συμμετοχής σ’ αυτήν των γύ-

26. Απαγορευόταν επίσης το ψάρεμα με δυναμίτιδα και κάθε άλλη εκρηκτική ύλη.

27. 74χρονος πρώην αλιέας, Καναλιώτης. Πρόκειται για φράσεις που λέγονται περίπου από κάθε πρώην αλιέα όλων των παρακάρλιων κοινοτήτων, με ελάχιστες παραλλαγές.

28. Κατά πληροφορία 70χρονου ψαρά κατοίκου Αμυγδαλής, το 1941-42 ο ΕΛΑΣ έβαζε 25% φόρο και από τότε έμεινε έως το 1962, 25% συν 3% υπέρ του Δημοσίου.

ρω κοινοτήτων: μέσω των ψαροκαλυδών και μέσω των λέμβων.

• Όταν αναφέρει κανείς τον τόπο εγκατάστασης μιας καλύδας, ο γνώστης των πραγμάτων ξέρει κατά κανόνα σε ποια κοινότητα ανήκει και πώς αυτή είναι κατασκευασμένη:

α) Την κύρια θέση στην κάρλια αλιεία κατέχουν οι εκατό και πλέον ψαροκαλύδες των Καναλιωτών αλιέων, κατασκευασμένες στα αβαθή μέρη στο δόρειο τμήμα της λίμνης διάσπαρτες σε μια έκταση 35-40.000 στρεμμάτων εν μέσω καλαμιώνων. Από το χωριό Καλαμάκι και προς βορρά έως τη χερσόνησο Πέτρα τα αβαθή μέρη της λίμνης ήταν λοιπόν ο κύριος χώρος των εν λόγω ψαροκαλυδών. Όπως φαίνεται στο χάρτη, στο νότιο μέρος υπάρχει ένας αριθμός καλυδιών στις τοποθεσίες Άγιος Αθανάσιος και Μνήματα. “Εκτός λίμνης” υπήρχαν επιπλέον στην Πέτρα και στη Μαγούλα από δύο καλύδες Καναλιωτών.

β) Οι αλιείς του Κεραμιδιού ήταν εγκατεστημένοι στην εκτός λίμνης περιοχή Μαραθιά και διέθεταν σε περίοδο ακμής της αλιείας –έως τις αρχές της δεκαετίας του 1950– περί τις 50 καλύδες. Πέντε επίσης καλύδες Κεραμιδιωτών υπήρχαν και στην Πέτρα. Ο τρόπος κατασκευής αυτών, με τη λίθινη κυκλική βάση, δεν έχει δέδαια να κάνει με την περίπλοκη κατασκευή των ψαροκαλυδών μέσα στο νερό.

Πίνακας 1

Κατάσταση αλιέων των παρακάρλιων κοινοτήτων εργασθέντων με άδεια αλιείας στη λίμνη Κάρλα από το έτος 1948 μέχρι το 1961

Κοινότητες	1948/54	1955/56	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61
Κανάλια	296	218	155	143	150	129
Κεραμίδι	139	95	64	70	64	65
Στεφανοδίκειο	85	30	16	29	34	33
Κουκουράδα (Αμυγδαλή)	43	17	21	20	20	9
Καλαμάκι	14	7	7	8	–	–
Σωτήριο	7	5	3	2	6	3
Ριζόμυλο	5	–	–	1	1	1
Γλαύκη	1	3	–	–	–	–
Μελία	2	–	–	–	–	–
Αρμένιο	2	–	–	–	–	–
Νιάματα	–	2	1	–	–	–
Καστρί	–	4	1	–	–	–
Βουλγαρινή (Έλαφος)	3	–	–	–	–	–
Σύνολο	597	381	268	273	275	240

Πηγή: Διεύθυνση Αλιείας Βόλου.

γ) Το Στεφανοβίκειο διέθετε δύο μόνο καλύδες μέσα στη λίμνη, ενώ οι αλιείς του συγκεντρώνονταν σε υπαίθριες στην ξηρά: οκτώ στη μικρή χερσόνησο Πέτρα (στην οποία ήταν, εκτός από την εκεί ιχθυόσκαλα, και το οίκημα της Εποπτείας της Κάρλας) και δέκα πέντε καλύδες στο νησάκι Μαγούλα.

– Μέσα στη λίμνη διέθεταν επίσης: δεκαπέντε καλύδες αλιείς από την Αμυγδαλή, έως δέκα καλύδες αλιείς από το Καλαμάκι και μία καλύδα οικογένεια ψαράδων από το Ριζόμυλο.

Εάν ληφθεί υπόψη ότι κάθε ψαροκαλύδα μέσα στη λίμνη χωρούσε τουλάχιστον από δύο έως και τέσσερα άτομα και η καθεμία της ξηράς (των Κεραμιδιωτών βασικά) χωρούσε και έξι άτομα, αντιλαμβάνεται κανείς ότι ο αριθμός των αλιέων είναι, έως και τα μέσα του 1950, κατά πολύ μεγαλύτερος απ' αυτόν που τα δεδομένα της Διεύθυνσης Αλιείας αναφέρουν.

Οι Καναλιώτες πάντως υπολογίζουν γύρω στους 380-400 τους αλιείς από την κοινότητά τους το 1950, που απασχολούσαν 130 “καράδια” (πλατοίδες) και διέμεναν σε 120 περίπου καλύδες.

Επίσημα στοιχεία για τον αριθμό των λέμβων πριν το 1959 δεν βρέθηκαν. Παραθέτουμε τον Πίνακα 2 που αποτυπώνει την κατανομή των αλιέων που διέθεταν βιβλιάρια αδειών αλιείας και σκάφους, με την επισημάνση ότι από το 1950 έως το 1959 ο αριθμός των αλιέων είχε σημειώσει μείωση κατά 54%.

Πίνακας 2
Κατάσταση αλιέων κατά παρακάρλια κοινότητα
με βιβλιάρια αδειών αλιείας και σκάφους
(23/7/1959 – 14/4/1960)

Κοινότητες	Αριθμός αλιέων	Αριθμός λέμβων
Κανάλια	154	101
Κεραμίδι	62	33
Στεφανοβίκειο	33	8
Κουκουράδα (Αμυγδαλή)	20	6
Σωτήριο	6	3
Ριζόμυλος	1	–
Σύνολο	276	151

Πηγή: Διεύθυνση Αλιείας Βόλου.

Όχι μόνο οι πρώην αλιείς, αλλά και κάθε κάτοικος παρακάρλιας κοινότητας που γνώρισε τη ζωή της λίμνης ξέρει καλύτερα από τον οποιονδήποτε απ' έξω μελετητή να περιγράψει την αλιευτική ζωή, αυτήν κυρίως μέσα στις ψαροκαλύδες, να εξηγήσει τον τρόπο κατασκευής αυτών και να εκθέσει τα μυστικά των αλιευτικών τεχνικών.

Έτσι, όταν, επιπλέον, καλλιτεχνικά χέρια έχουν φιλοτεχνήσει την εν λόγω ζωή ποικιλοτρόπως ή ταλαντούχα άτομα, πρώην αλιείς, έχουν κάνει ποίηση τις χαρές και τα δάσανα της κάρλιας πολιτείας, μία, τότε, σφώρων μέθοδος υπαγορεύει τα όποια αυθόρμητα στον πρώην λιμναίο χώρο δημιουργήματα να γίνουν αντικείμενο παιδαγωγικής μεταδίδας. Η ερευνητική εργασία μόνο ερωτήσεις μπορεί να υποβάλει, συνδέοντας αυτά τα δημιουργήματα με την όλη ζωή της λίμνης, την περιπέτειά της και την τωρινή της σιωπή.

β. Πρακτικές αλιείας

Θα περιοριστούμε εδώ να σκιαγραφήσουμε, στοιχειωδώς, βασικές πλευρές του αλιευτικού βίου στην κάρλια πολιτεία και ιδιαίτερα να περιγράψουμε τον τρόπο κατασκευής της ψαροκαλύδας ή νεροκαλύδας, όπως επίσης ονομάζεται, και τις βασικές τεχνικές αλιείας χωρίς καμιά φιλοδοξία εξάντλησης του θέματος, το οποίο άλλωστε απαιτεί γνώσεις που ξεπερνούν την αρμοδιότητά μας. Η ελλιπής αυτή περιγραφή είναι ωστόσο αναγκαία για να εξοικειωθούμε με τους όρους και τους τρόπους του αλιευτικού αυτού βίου, εξοικείωση απαραίτητη για τη μελέτη της λιμναίας σύνολης ζωής και των μετέπειτα κοινωνικο-πολιτιστικών μεταλλαγών.

Οι αλιείς με τις καλύδες μέσα στη λίμνη οργανώνονται σε ομάδες, γνωστές ως ντουκιάνια, αποτελούμενα από δύο-τρία έως επτά-οκτώ άτομα. Κατά τη διάρκεια της “απεργίας” –του χρονικού διαστήματος, υπενθυμίζουμε, απαγόρευσης της αλιείας προς προστασία του γόνου: από των Βαΐων έως το δεύτερο δεκαπενθήμερο του Αυγούστου– οι ψαράδες ετοιμάζουν τα αλιευτικά εργαλεία και ξεκινούν, προς το τέλος της εν λόγω περιόδου, προς αναζήτηση κατάλληλου φουντανιού (καλαμιώνα), στα δόρεια της λίμνης για το στήσιμο της καλύδας. Το επιλεγμένο μέρος για την κατασκευή αυτής δεν έπρεπε να είχε δάθος πάνω από 30 πόντους. Η επιφάνεια του φουντανιού έπρεπε να είχε έκταση από 3 έως 5 στρ.. Με δαλτοσίδερο, με το κατάλληλο δηλαδή εργαλείο για την κοπή του καλαμιού, ανοιγόταν δρόμος μήκους 20 έως 30 μέτρων, ο λεγόμενος κάραβος. Μέσω αυτού άρχιζε η μεταφορά 30-40 δεμάτων (λυγαριών, πουρναριών) για την με μπαζώματα –μέσα σε καθαρισμένο τμήμα του καλαμιώνα– συμπαγή κατασκευή του στρώματος της αυλής, η οποία είχε διάμετρο οκτώ με δέκα μέτρα. Το στρώμα γύρω-γύρω στερεωνόταν με μικρούς πασσάλους. Ρίπτονταν στον πυθμένα ραγάζια και καλάμια, προκειμένου να δγει –με τη βοήθεια πιέσεως, όπως κάνει κανείς στο λινό– η συμπαγής αυλή σαράντα πόντους από την επιφάνεια του νερού. Με το κάρφωμα των λούρων,²⁹ κατα-

29. Ξύλα στρογγυλά και επιμήκη οξυάς ή κέδρου· ο συνολικός αριθμός των απαιτούμενων κάθετων λούρων για κάθε καλύδα ήταν 10-20 τεμάχια (μήκους 6-10 μ. και πάχους 4-5 εκ.) και των οριζοντίων ήταν 30-40 τεμ. (μήκους 3-4 μ. και πάχους 1-3 εκ.).

κόρυφα και οριζόντια, δινόταν στο σκελετό της καλύδας το κατάλληλο σχήμα. Έμπηγαν πρώτα τα όρθια στηρίγματα στον πυθμένα της λίμνης διαπερνώντας το στρώμα λυγισμένα δε τα έδεναν όλα μαζί σχηματίζοντας την κορυφή της καλύδας, στην οποία τοποθετούσαν έναν καλαμένιο σταυρό.

Έδεναν με σύρμα στη συνέχεια τα ζώματα οριζόντια πάνω στα κάθετα λούρα και επένδυναν τον σκελετό με καλάμια και ραγάζια· η τελευταία αυτή εργασία ονομάζεται σάλωμα και έδινε στην καλύδα την τελική της καλαμένια μορφή.³⁰ Η διάμετρος της καλύδας ήταν συνήθως 3,30-4 μ. και το ύψος 3 μ.. Στη μέση της καλύδας κατασκευαζόταν η εστία της, η λεγόμενη φωτοκαγιά. Αποτελούνταν από μία πλάκα της οποίας η επιφάνεια ήταν περίπου 1 μ. επί 80 εκ.. Στηριζόταν δε σε τέσσερις πλάκες όρθιες πέτρινες (5X20 εκ.). Από την κορυφή της καλύδας κρεμόταν σύρμα που στο χαμηλότερο σημείο του, πάνω κατακόρυφα από τη φωτοκαγιά, ετοποθετείτο γάντζος ξύλινος (αγκούλα) από τον οποίο κρεμόταν με τη σειρά της η κακκαδούλα. Το κακκάδι, όπως διαφορετικά λεγόταν η τελευταία, ήταν χωρητικότητας 6-7 λίτρων. Εκεί παρασκευαζόταν η περίφημη σούπα των ψαράδων με τη φωτιά της φωτοκαγιάς, η οποία ταυτόχρονα θέρμαινε και φώτιζε.

Ο αρχηγός της αλιευτικής ομάδας (του ντουκανιού), ο “καπετάνιος χωρίς γαλόνια”, λεγόταν και ντουκεντζής. Κάθε καλύδα είχε επίσης το σκαλιάρη της, ο οποίος μετέφερε στη σκάλα τα ψάρια, ενώ πριν είχε κάνει τις υπόλοιπες δουλειές σχετικά κυρίως με το άνοιγμα και το μάζεμα των διχτύων όταν δε γύριζε νωρίς στην καλύδα ετοίμαζε και τη σούπα. Οι έμποροι που έρχονταν στις αποβάθρες λέγονταν πάρτηδες ή παρτάδες. Όταν γινόταν δημοπρασία έρχονταν σε κάθε αποβάθρα περί τους 15 με 20 εμπόρους. “Με το σφύριγμα του υπαλλήλου της Εποπτείας οι πάρτηδες συγκεντρώνονταν για να πάρουν μέρος και με το ένα ντούε τρε η κατακύρωση έκλεινε”. Ο σκαλιάρης στην αποβάθρα, αφού έπαιρνε τα χρήματα από τον έμπορο, ψώνιζε στο εκεί μαγαζί για όλο το ντουκιάνι χρεώνοντας τον καθένα χωριστά. Η παράδοση των χρημάτων στα μέλη της ομάδας γινόταν συνήθως την Κυριακή.

Οι ψαράδες έμεναν στις καλύδες και επισκέπτονταν το χωριό εναλλάξ κάθε οκτώ ή κάθε δέκα πέντε μέρες. Η έξοδος ήταν πάντα Σαββατοκύριακο. Αυτός ο ρυθμός εργασίας και εξόδου διαρκούσε εννέα μήνες το χρόνο, δηλαδή την περίοδο εκτός της διάρκειας της “απεργίας”. Οι έξοδοι των ψαράδων, όπως θα διαπιστώσουμε και αργότερα, είχαν ταυτιστεί στα Κανάλια με την εικόνα των νυχτερινών σαββατοκυριακάτικων ξεφαντωμάτων.

Σε ό,τι αφορά τις δάρκες των Καναλιωτών, τις λεγόμενες πλατσίδες –που ονομάζονταν και καράδια–, ήταν χωρίς καρίνα (με μήκος 5 μ. και πλά-

30. Όταν υπήρχε άνοδος της στάθμης της λίμνης, στρωνόταν κι άλλο στρώμα ραγαζιών και καλαμών στην αυλή και στο εσωτερικό της καλύδας.

τος 1-1,6), το κάτω μέρος ήταν επίπεδο, αλλά υπήρχε ωστόσο μία καμπύλη στην πρύμνη και στην πλώρη προς διευκόλυνση της ανάπτυξης ταχύτητας και των ελιγμών. Το σημείο που έμπαιναν τα κουπιά (2,30-3 μ. μήκος έκαστο) λεγόταν ποδαρούλι ή σκαρματήρας. Χωρούσαν στις μικρές ένα-δύο άτομα, στις μεγάλες έξι. Κινούνταν επίσης με μακρύ κόντο (την κούντα) όταν επρόκειτο η δάρκα να πάει προς τη στεριά και γενικά όταν περνούσε μέσα από καλαμιώννα. “Τετρακόσιες οκάδες ζύγιζε το καράβι – χοντρό σανίδι, 2,5 εκ. συνηδικό έτοιμο”. Η παράδοση φέρει ως πρώτο κατασκευαστή μιας πλατσίδας έναν κάτοικο του χωριού, ναυπηγό, καταγόμενο από νησί του Αιγαίου. Ας σημειωθεί ότι οι πρώτες δάρκες γίνονταν από κορμούς δέντρων τους οποίους “κούφιαζαν” κατά τον τρόπο κατασκευής των κοπάνων – των μακρόστενων σκαφών.

Στο Καλαμάκι υπήρχαν καράβια, τα λεγόμενα *περατζάνες* –μεγαλύτερου μεγέθους από τα προαναφερθέντα *κάρλια καράβια*–, που χρησιμοποιούνταν για τις μετακινήσεις και τη μεταφορά ανθρώπων, ζώων και προϊόντων εν γένει του πρωτογενή τομέα.*

Οι Κεραμιδιώτες διέθεταν δάρκες με καρίνα με τις οποίες ψάρευαν αργότερα στο Αιγαίο, όταν αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τη λίμνη.

Οι βασικότερες τεχνικές αλιείας στην Κάρλα ήταν επιγραμματικά οι εξής:

- Τα ψαροκάτικα: Χρησιμοποιούνται αποκλειστικά από τους αλιείς Καναλιώτες και από όσους μένουν σε καλύδες μέσα στη λίμνη. Πρόκειται για πλεγμένο καλάμι με ψαθί και δυθισμένο στο νερό και στερεωμένο στον πυθμένα της λίμνης σχηματίζοντας ψαροπαγίδα. Είναι με τέτοιο τρόπο κατασκευασμένο, ώστε το ψάρι να εισέρχεται στο κεφάλι (καλαμωτή σε σχήμα καρδιάς), χωρίς να έχει δυνατότητα εξόδου. Με το δαλτοσίδερο ανοίγεται ο δρόμος, ο κάραβος, και τοποθετείται το κατίκι με τέσσερα κεφάλια.³¹ Τα κατίκια τοποθετούνται σε 300 μ. περίπου απόσταση από την καλύδα. Τα εγκλωβισμένα ψάρια πιάνονται με την απόχη και ρίχνονται στο γυροδόλι (είδος λιμναίας αποθήκης

* Να σημειώσουμε ότι επίκειται έκδοση μελέτης του Γιάννη Ρούσκα σχετικά με το “καράβι” της Κάρλας καθώς και με αυτό του Καλαμακίου, την *περατζάνα*. Το καράβι συνδέεται πολλαπλά και με την όλη κοινωνική ζωή των γύρω κατοίκων. Με αυτό πηγαίνουν Καναλιώτες την Πρωτομαγιά στον Άγιο Νικόλαο (ναός του τέλους του 10ου αιώνα με τοιχογραφίες και ακιδογραφήματα κάρλιας θεματικής)· επίσης, με αυτό έχουν απαθανατιστεί σκηνές (με το φακό του Τ. Τλούπα και του Δ. Λέτσιου ή άλλων) αλιέων σε στιγμές εργασίας ή νέων Καναλιωτών σε δαρκάδα. Με το καράβι μεταφέρονται επίσης ζώα για βοσκή στη Χατζημιωτική Μαγούλα· ενίοτε “πομπή” καραβιών κατά τη διάρκεια γαμήλιας τελετής μεταφέρει τον προικώο πλούτο στο Στεφανοδίκειο (78χρονος πρώην αλιέας Καναλιώτης).

31. Πρόκειται για το απλό ψαροκάτικο, τη λεγόμενη πατερίτσα. Η λυσιά είναι κατίκι με δύο κεφάλια που η καλαμωτή του καθενός είναι 4 μ..

από χοντρό καλάμι μπροστά στην καλύβα και σε απόσταση απ' αυτήν 5 μ. περίπου). Το κατίκι του γυροβολιού δένεται γερά σε παλούκια δυθισμένα στο νερό. Ένα γυροβόλι μπορεί να χωρέσει και 1.000 οκάδες ψάρια, τα οποία μπορούν να μείνουν εκεί και δύο μήνες.

- Η κόρδα: Από τη δάρκα παρακολουθεί κανείς αν το φουντάνι έχει ψάρι. Τούτο γίνεται αντιληπτό από την κίνηση του καλαμιού ή του ραγαξιού. Όταν ο έμπειρος ψαράς διαπιστώνει ότι όντως υπάρχει αρκετό ψάρι, κόβει έναν κάρabo με το δαλτοσίδερο γύρω-γύρω, τη λεγόμενη κόρδα, ήτοι μία περιφέρεια κύκλου ενός ή ενάμισυ στρέμματος. Ξεκινώντας από την περιφέρειά της τοποθετούνται καλαμοπαγίδες-κεφαλές, με κατεύθυνση προς το κέντρο του κύκλου. Μια κόρδα μπορεί να παγιδέψει και 40-45 οκάδες ψάρια.

Άλλοι τρόποι αλιείας:

- Γρίπος ποδοδάτης ή κωλουδρέχτης: Χοντρό δίχτυ αμάνωτο με στρωσίδι στο κάτω μέρος και σχοινί με φελλούς 60 οργιές η κάθε μπάντα (πλευρά). Ονομάζεται ποδοδάτης διότι μ' αυτό ψαρεύουν στις ακτές της λίμνης, δαλτώνοντας για να τραβήξουν το δίχτυ. Το ντουκιάνι αποτελείται εδώ από επτά άτομα και απασχολεί τρεις δάρκες. Στην πρακτική αυτή χρησιμοποιούνται τα περιδόητα πιτούρια (φόρμες τραγίσιου δέρματος με ενσωματωμένες μπότες) που φθάνουν έως τις μασχάλες. Με τα πιτούρια μέσα στο νερό, δύο άτομα τραβούν το στρωσίδι και άλλα δύο το φελλό έως ότου τα ψάρια μπουν στο σάκο. Ο καπετάνιος από τη δάρκα (μέσα στην οποία υπάρχουν άλλα δύο άτομα) πατά στρωσίδι.³² Και στο γρίπο ποδοδάτη και στο γρίπο μακαρά, στο στόμιο του σάκου υπάρχει η μπίνα.³³

- Γρίπος μακαράς: Πρακτική ψαρέματος για τα βαθιά νερά. Χρησιμοποιούνται τέσσερις δάρκες και απασχολούνται δώδεκα άτομα. Πρόκειται για δίχτυ με χοντρό παλαμάρι και σχοινί με φελλούς 120 οργιές η κάθε πλευρά. Τα μεγάλα και φαρδιά δίχτυα απλώνονται σε μήκος και σε πλάτος σε μεγάλη λιμναία έκταση. Εδώ ο γρίπος (είδος γρι-γρι) τραβιέται πάνω από δύο δάρκες που ενώνονται με πόντο. Απαιτούνται προς τούτο δύο με πέντε άτομα σε καθεμία. Στον "πόντο του ενός καρabiού ο πρώτος καπετάνιος και στον πόντο του άλλου ο δεύτερος" πατούν με τους παραπάτες –με δύο μακριά καδρόνια, με σίδερο στο κάτω μέρος ειδικό να μην πιάνει τα πανιά– το στρωσίδι. Από κάθε επίσης δάρκα: δύο καθισμένοι στην πρύμνη τραβούν το φελλό, ο τέταρτος τραβά το στρωσίδι, το οποίο έρχεται σταυρωτά, και ο πέμπτος τραβά τα πανιά, εξαναγκάζοντας τα ψάρια να μπουν στο σάκο. Ο τεράστιος λοιπόν γρίπος σηκώνεται από δύο "καράδια" τα οποία "έχουν ανταμώνει για

32. Ο ένας του "καραβιού" του καπετάνιου ξεμπέρδευε το γρίπο, ενώ ο δεύτερος είχε τη φροντίδα των μαγειρικών σκευών και των ρούχων, επειδή το καλοκαίρι οι ψαράδες κοιμούνταν όπου βράδιαζε, σε αντίθεση με το χειμώνα που επέστρεφαν στις καλύδες.

33. Σημαδούρα κολοκύθα ή μεγάλος φελλός.

το τράβηγμά του”, ρίχνοντας τις μεγάλες άγκυρες που φέρουν πάντα μαζί.³⁴

Ο μακαράς είχε καταστεί τελευταία, τα χρόνια πριν την αποξήρανση της λίμνης, σύμβολο της υπεραλιείας αυτής, η οποία, ενώ συνεχώς έφθινε από τον πλούτο της, εξακολουθούσε ωστόσο να δίνει μεγάλη φορολογία.

- Δίχτυα και κλάπανος: Μανωμένα δίχτυα χρησιμοποιούμενα από τους λεγόμενους απλαδάρηδες (ψαράδες που έμεναν στο χωριό). Τα δίχτυα ρίχνονται από πολλούς αλιείς και κοντά ο ένας στον άλλο. Με το θόρυβο του κλάπανου³⁵ τρομαγμένα ψάρια πιάνονται στο δίχτυ. Μπορούν να “ξεψαρίσουν” τα δίχτυα και να επαναλάβουν το ίδιο.

- Τα τσίφτια: Απλά τεμάχια αμάνωτων διχτύων 5-6 μέτρων, με ευρείες οπές (το ένα φύλλο). Συνδέονται μεταξύ τους και τοποθετούνται σε διάφορα μέρη της λίμνης. Σχηματίζεται έτσι ένα είδος φράγματος στο οποίο προσπίπτουν τα ψάρια και αιχμαλωτίζονται.

Ο φθίνων λιμναίος κάρλιος πλούτος, η υπεραλιεία μέσω των νέων αλιευτικών πρακτικών, από τη μια μεριά, και η υπερφορολόγηση, από την άλλη, επιβεβαιώνουν το γνωστό φαινόμενο της, κατά τρόπο έξαλλο, λειτουργίας των μηχανισμών μεταφοράς του εν γένει υπερπροϊόντος του πρωτογενούς τομέα στους άλλους οικονομικούς φορείς, κατά την πρώτη αυτή μεταπολεμική αναπτυξιακή φάση της χώρας.

34. Κάθε γρίπος διέθετε, φυσικά, το σκαλιάρη που μετέφερε τα προς πώληση ψάρια στην αποβάθρα.

35. Ξύλο τοποθετημένο μπροστά στο “καράβι” πάνω στο οποίο ένας ψαράς κτυπούσε με δύο κοντά ξύλα, τα ντουμπουρντέλια.

iv. Τεχνικές μελέτες: πορεία προς την αποξήρανση

Ενώ η μορφή της σχέσης, οικονομικής και κοινωνικής, των παρακάρλιων κατοίκων με τη λίμνη δείχνει φαινομενικά να διατηρείται σε παραδοσιακό πλαίσιο και στη δεκαετία του 1950, χωρίς μεγάλες μεταλλαγές, στην πραγματικότητα έχει ήδη αρχίσει από το τέλος του 19ου αιώνα και κυρίως στις αρχές του 20ού νέα περίοδος θεώρησης και εκτίμησης αυτής.

Οι τεχνικο-επιστημονικές μελέτες (στενή σύνδεση επιστημονικών προόδων και τεχνικών πρακτικών) θ' αποτελέσουν, απ' αυτή την εποχή έως σήμερα, την κυρίαρχη πηγή επηρεασμού και καθορισμού των ποικίλων ανταλλαγών του ανθρώπου με τη συγκεκριμένη λίμνη. Αυτού του είδους η πηγή θα επηρεάσει καθοριστικά τη λογική και των υπολοίπων μελετών, του τοπίου των κοινωνικών, ιστορικών επιστημών, που έχουν ασχοληθεί με την εν λόγω περιοχή.

Σε ό,τι λοιπόν αφορά την Κάρλα, η ιστορία των τεχνικο-επιστημονικών αυτών μελετών χωρίζεται σε δύο περιόδους. Στην πριν από την αποξήρανση και σ' αυτήν από την αποξήρανση έως σήμερα. Θα αναφερθούμε στη δεύτερη φάση αναλυτικότερα πιο κάτω, ενώ θα σταθούμε επιγραμματικά εδώ σε βασικά χαρακτηριστικά της ιστορίας των μελετών έως και την αποξήρανση.

– Με την απελευθέρωση της Θεσσαλίας εκκινούν και οι πρώτες προσπάθειες αξιοποίησης της πεδιάδας Λάρισας – Κάρλας. Η εν λόγω αξιοποίηση προϋποθέτει αντιπλημμυρική προστασία, και μια πρώτη σχετική μελέτη εκπονήθηκε το 1887-88 από την τότε γαλλική αποστολή.

– Οι κατ' εξοχήν τεχνικές μελέτες για την Κάρλα αρχίζουν ουσιαστικά το 1911-1913 μ' αυτήν του Ιταλού μηχανικού J. Nobile, που προέβλεπε την κατασκευή αναχωμάτων εγκιβωτισμού του Πηνειού, τη διάνοιξη σήραγγας προς τον Παγασητικό, για μερική αποξήρανση και τη δημιουργία ταμειυτήρα, σε τμήμα της αποξηραμένης λίμνης, για ανάσχεση των πλημμυρικών υδάτων και για άρδευση.

– Το 1921 οι μελέτες της εταιρείας J. Jackson και MacDonald προτείνουν έργα ανάλογα μ' αυτά του J. Nobile.

– Στο πλαίσιο της επιτροπής του νόμου Η. 5800/33, εκτελούνται το 1938-39 έργα διευθέτησης του χειμάρρου Γκουσμπασανιώτη (αντιπλημμυρικό έργο της περιοχής Πλατυκάμπου).³⁶

36. Βλέπε χάρτη Χx2.

– Το 1938-39, σε εφαρμογή της ανωτέρω μελέτης MacDonald, η εταιρεία Booi κατασκεύασε τα αναχώματα εγκλωβισμού του Πηνειού και τους συλλεκτήρες των ορεινών περιοχών.

– Το 1954, με εντολή του Υπουργείου Γεωργίας, εκπονείται από τον μηχανικό Ι. Παπαδάκη προμελέτη αρδευτικού και στραγγιστικού δικτύου, με κατασκευή της σήραγγας προς Παγασητικό και ταμιευτήρα για αρδεύσεις 200.000 στρ.. Η λίμνη θα περιοριζόταν σε 64.700 στρ. στο νοτιοανατολικό της τμήμα, με ανάχωμα στο δυτικό και σήραγγα 11,5 χλμ. προς τον Παγασητικό, παροχής 8,5 m³/sec.

– Τόσο η μελέτη Ι. Παπαδάκη όσο και η οριστική (Ν. Νικολαΐδη) του 1959 –με βάση την οποία έγινε η αποξήρανση– προέβλεπαν λοιπόν την κατασκευή σήραγγας προς τον Παγασητικό και συγχρόνως την κατασκευή ταμιευτήρα 64.700 στρ.. Η αποξήρανση ολοκληρώνεται το 1962. Κατασκευάζεται δηλαδή σήραγγα παροχής 8,5 m³/sec, αλλά όχι και τα αναχώματα, οπότε η λίμνη αποξηραίνεται εντελώς.

Είναι αλήθεια ότι η διεθνής εμπειρία, έως και τις αρχές του '60, σε μελέτες περιβαλλοντικών επιπτώσεων, αναφορικά με τις αποξηράνσεις, ήταν ακόμα εμβρυακή. Αλλά, σχετικά με την περί ης ο λόγος αποξήρανση (του 1962), προκαλεί αίσθηση η μη τήρηση ακόμα και του προβλεπόμενου σχεδίου, περί μετατροπής μέρους της λίμνης σε υδαταποθήκη. Γεγονός που οφείλεται στην αναγωγή, εκ μέρους του συνόλου των τεχνικο-επιστημονικών μελετών για τη συγκεκριμένη αποξήρανση, όλων των διαστάσεων της σχέσης λίμνης-ανθρώπου στον ελπιδοφόρο παράγοντα της οικονομικής αποδοτικότητας – ο οποίος θα λειτουργούσε, σύμφωνα με τον πολιτικό λόγο της εποχής, υπέρ των γεωργών και δη των ακτημόνων. Η αναγωγή δε αυτή έχει αναμφισβήτητα υιοθετηθεί και από το χώρο των ιστορικών και κοινωνικών επιστημών.

Ο Ι. Κορδάτος είχε χαιρετίσει τη “συναίνεση” των αγροτών για την αποξήρανση ως “ξύπνημα” από την καθυστέρηση: “Είναι αλήθεια”, γράφει ο Κορδάτος, “πως στα χρόνια μας προτάθηκε να γίνουν μεγάλα έργα για να στραγγίσουν τα νερά και ν’ αποξηρανθεί η λίμνη. Έγιναν σχέδια πολλά. Δόθηκαν υποσχέσεις, αλλά τα χρόνια περνούσαν χωρίς να εκτελεστούν. Και μόνον τώρα τελευταία (1956), που ξύπνησαν οι χωριάτες, αναγκάστηκαν οι κυβερνήτες ν’ αποφασίσουν την αποξήρανση της Κάρλας. Τα έργα άρχισαν με αργητό ρυθμό και κοντεύουν να τελειώσουν. Έτσι, όταν τραδηχθούν τα νερά, η περιοχή αυτή θα γίνει καλλιεργήσιμη, θα θγάξει πολύ σιτάρι και άλλα γεννήματα...” (ό.π., σ. 531).

Ας σημειωθεί ότι αυτή η αισιόδοξη ανυπομονησία του Κορδάτου για την αποξήρανση υπάρχει –στην *Ιστορία της επαρχίας Βόλου και Αγιάς*– στην ίδια σελίδα και αμέσως μετά την, σε παράθεση από τον ίδιο το συγγρα-

φέα, γλαφυρή περιγραφή του Φιλιππίδη, σχετικά με τον υγρότοπο της Κάρλας, όπως τον απολάμβανε ο περιηγητής των αρχών του 19ου αιώνα.

Επισημαίνουμε από εδώ ότι οι ελπίδες του αναπτυξιακού οράματος έσβηναν όχι μόνον κάθε λαχτάρα αισθητική, που γεννούσε η αλλοτινή θεϊκή Βοιδηίδα, αλλά και κάθε διάθεση αντικειμενικής τοποθέτησης, ακόμα και μετά την αποξήρανση, έναντι των εμφανών αρνητικών της συνεπειών. Χωρίς να δοθεί άπλετο πράσινο φως από το πεδίο των φυσικών επιστημών, μια τέτοια αντικειμενική τοποθέτηση από μέρους των κοινωνικών εν γένει μελετών είναι, εάν όχι αδιανόητη, δυσχερέστατη.

Αρκετά χρόνια μετά την αποξήρανση, η λίμνη με τα νερά της εξακολουθεί και ως μνήμη ν' αντιμετωπίζεται αρνητικά. Στις 7 και 8 Αυγούστου του 1985 πραγματοποιήθηκε στο Στεφανοβίκειο *Συμπόσιο Κάρλα '85*, διοργανωμένο από τον ομώνυμο Αγροτοβιομηχανικό Συνεταιρισμό. Βασικός στόχος του *Συμποσίου* ήταν η αντιπλημμυρική προστασία και η αρδευτική αξιοποίηση εδαφών της πρώην περί ης ο λόγος λίμνης.

Στην εναρκτήρια ομιλία του ο λαογράφος Η. Λεφούσης ανέφερε τα εξής: "Στα 1779, δηλ. πριν από 200 τόσα χρόνια, από την ωραία πολίχνη το Στεφανοβίκειο σήμερα –το Χατζήμησι τότε– πέρασε ο Σουηδός φιλέλληνας και πολυίστορας Μπιόστορλ.³⁷ Από την πόλη έφθασε στο Βόλο και από τον Βόλο με κάρο κατευθύνθηκε στην Λάρισα με στόχο τα Μετέωρα... Όταν έφθασε στο Χατζήμησι, εδώ στο δρόμο με το κάρο ήταν κάποιο πανδοχείο όπου και σταμάτησε να πάρει καφέ με τον Τούρκο υπηρέτη του. Εδώ κατάπληκτος άκουσε ότι είναι εδώ μία λίμνη και όπου πρόκειται τώρα ν' αποξηρανθεί για ν' αποδοθεί στον κόσμο, για ν' αποδοθεί στις καλλιέργειες. Φαντασθείτε, αγαπητοί φίλοι, από τότε πέρασαν διακόσια χρόνια, το σημειώνει ο Μπιόστορλ με το χέρι του, φτάσαμε στις μέρες μας και η μόνη εξέλιξη στον τόπο είναι ότι κάναμε μια τρύπα και θγαίνει νερό, για να μην πούμε ότι κάναμε μια τρύπα στο νερό. Το έφερε η μοίρα να γεννηθώ σε ένα από τα παρακάρλια χωριά και διατηρώ έντονες τις μνήμες της δεκαετίας 1930-1940 όπου τότε πήγαινα στο Δημοτικό σχολείο. Κοντά στην Κάρλα κατεδαίναμε να κάνουμε το θέρο τότε, και έχω τις εικόνες εκείνες όλες μέσα μου, και είναι οι εικόνες –μου επιτρέπεται– και το υλικό εκείνο που καταχώρισα στην τριλογία των κολλίγων μου,³⁸ ένα μεγάλο έργο σε έκταση όπου αναφέρονται όλα αυτά τα μεγάλα δεινά του τόπου: Η ελονοσία, τα κουνούπια, τα ποντίκια, η ακρίδα, οι πλημμύρες, οι ξέρρες, όλη εκείνη η αγιογραφία του τόπου όπου για πολλά χρόνια έμεινε θαμμένη στον τόπο". Ο ομιλητής τελειώνει το λόγο του κάνο-

37. Πρόκειται για τον ανατολιστή Σουηδό Ιάκωβο Ιωνά Μπέργκνστολ (Jacob Jonas Björnstaahl).

38. Η. Λεφούσης, *Κολλίγοι* (1991).

ντας έκκληση στους συνεταιριστές συμμετέχοντες του *Συμποσίου* “για σύμπραξη στα μεγάλα εθνικά έργα –όπως αυτό της αξιοποίησης της πρώην λίμνης Κάρλας– που θα δρομολογήσουν την μοίρα αυτού του τόπου”.

Κατά παράδοξο τρόπο, την εποχή που αρχίζουν τα τεχνικά έργα αντιπλημμυρικής προστασίας και διευθετήσεων χειμάρρων στην κάρλια περιοχή, αρχίζει και η περίοδος συγγραφής έργων που προβάλλουν τα όσα πλείστα αρνητικά της λίμνης και της γύρω περιοχής, γεγονός που έρχεται σε αντίφαση με τα έργα όλων των προηγούμενων αιώνων, από την προκλασική αρχαιότητα έως στις αρχές του 20ού αιώνα, που τουλάχιστον τιμούσαν και τόνιζαν πρώτα τη λιμναία προσφορά. Ουδείς δέβαια αγνοεί το τεράστιο πρόβλημα της ελονοσίας στην περιοχή μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '50. Οι επιζώντες αλιείς ωστόσο της Κάρλας, ακόμα και σήμερα, μιλούν για το “περίεργο” φαινόμενο της ανυπαρξίας κουνουπιών μέσα στη λίμνη, σε αντίθεση με τις όχθες, γεγονός, επαναλαμβάνουμε, σαφώς υπογραμμισμένο από περιηγητές του 19ου αιώνα που πέρασαν από την Κάρλα. Ορισμένοι σήμερα πρώην αλιείς είναι κατηγορηματικοί: “Εμείς δεν γνωρίσαμε ελονοσία”,³⁹ χωρίς αυτό να σημαίνει αγνόηση του όλου προβλήματος, αλλά τοποθέτησή του στις σωστές του διαστάσεις τα χρόνια πριν την αποξήρανση. Στοιχεία για την εξάλειψη της ελονοσίας στην περιοχή βάσει ιατρικών δεδομένων παρέχονται στη μελέτη του Γ. Βαδίζου (1984, σ. 89). Έτσι πληροφορούμαστε ότι στο νομό Λάρισας, καθ' όλη τη δεκαετία του '50, σημειώνονται κρούσματα ελονοσίας· ακόμα και το 1959, σύμφωνα με τον νομιάτρο Λ. Στρακαλή, καταγράφηκαν 37 περιπτώσεις αυτής της ασθένειας, αλλά οι εστίες (όπως για όλη την περίοδο 1953-59) αφορούσαν “τις περιοχές Αμπελώνα και Γυρτώνης, μακριά δηλ. από την Κάρλα”.

Οι χωρικοί και οι ψαράδες γνωρίζουν επίσης πολύ καλά ότι τα έργα εγκλωβισμού του Πηνειού και οι διάφορες διευθετήσεις χειμάρρων στέρησαν τη λίμνη από τα πλεονάζοντα ύδατα που την τροφοδοτούσαν, με συνέπεια την υποχώρηση των λιμναίων υδάτων και τη μείωση του όλου πλούτου του υγρότοπου.

“Έσπαγε η Σαλαμπριά (ο Πηνειός), όπως έλεγαν οι παππούδες, και έφθανε όλος στην Κάρλα. Παθαίναμε και ζημιές, το νερό όμως δεν έλειπε. Τα παράδελτα γίνονταν πιο εύφορα. Μπορούσες να βάλεις δύο καλλιέργειες”.⁴⁰

Οι εργαζόμενοι στη λίμνη αντιλήφθηκαν νωρίς ότι ο “αρτυρμάς”, η ευλογία από τον Πηνειό, αν και πολλές φορές γινόταν κατάρα, “κατέβαινε” όλο και αραιότερα με τα ποικίλα τεχνικά έργα, που συστηματικά άρχισαν να

39. Πρώην αλιέας από Αμυνδαλή γεννημένος το 1937.

40. 73χρονος πρώην αλιέας Καναλιώτης και γεωργός.

πραγματοποιούνται κατά το μεσοπόλεμο στη γύρω από τη λίμνη περιοχή. “Τα τελευταία χρόνια όχι μόνον είχε λιγοστέψει το νερό της λίμνης, αλλά άρχισε να έρχεται και δρώμικο”.⁴¹

Στα πριν την αποξήρανση χρόνια η έκταση της λίμνης είχε μειωθεί στα 40.000 στρ. και δέβαια αρκετοί αλιείς, όπως είδαμε προηγούμενα, αναγκάστηκαν να αναζητήσουν άλλους πόρους ζωής. Η στέρηση των υδάτων για τον εμπλουτισμό της λίμνης, η υπεραλιεία, η υπερεκμετάλλευση των αλιέων καθώς και οι υποσχέσεις μεταμόρφωσης των αλιέων και των εν γένει φτωχών αγροτών σε ιδιοκτήτες εύφορης γης, όλα από κοινού συνετέλεσαν στη δημιουργία κλίματος όχι μόνον αποδοχής, αλλά επιθυμητής ως σωτήριας της αποξήρανσης για τους παρακάρλιους κατοίκους.

Η μη τήρηση του προβλεπόμενου σχεδίου περί μετατροπής της λίμνης σε υδαταποθήκη ακυρώνει την όποια κι αν υπήρχε στοιχειώδη μελέτη σκοπιμότητας και ό,τι αυτή υποσχόταν. Το μόνο δέβαιο είναι ότι με την αποξήρανση όλης της λίμνης εξαφανίστηκε η σύνολη κατηγορία των αλιέων, με τη μετατροπή, πρώτων αυτών, σε υποψηφίους κληρούχους διαρκούς αναμονής.

Στα “καράδια” (στις πλατσίδες) της Κάρλας.

41. 79χρονος πρώην Καναλιώτης ψαράς.